

FAŠISMUS

VAROVÁNÍ

MADELEINE
ALBRIGHTOVÁ

ARGO

Madeleine Albrightová

FAŠISMUS
VAROVÁNÍ

FAŠISMUS

VAROVÁNÍ

MADELEINE
ALBRIGHTOVÁ

Spolupracoval Bill Woodward

Přeložil Tomáš Vrba

ARGO

FASCISM: A WARNING.
Copyright © 2018 by Madeleine Albright
All rights reserved.
Published by arrangement with HarperCollins Publishers

Czech edition © Argo, 2018
Translation © Tomáš Vrba, 2018

ISBN 978-80-257-2642-6 (váz.)
ISBN 978-80-257-2693-8 (e-kniha)

OBSAH

Autorčina předmluva k českému vydání – 13

<i>Jedna</i>	Politika vzteku a strachu – 15
<i>Dvě</i>	Největší podívaná na světě – 27
<i>Tři</i>	„Chceme být barbaři“ – 39
<i>Čtyři</i>	„Zavřete svá srdce soucitu“ – 51
<i>Pět</i>	Vítězství Caesarů – 61
<i>Šest</i>	Pád – 69
<i>Sedm</i>	Diktatura demokracie – 81
<i>Osm</i>	„Je tam spousta mrtvých“ – 93
<i>Devět</i>	Nelehké umění – 103
<i>Deset</i>	Doživotní prezident – 113
<i>Jedenáct</i>	Erdoğan Skvělý – 127
<i>Dvanáct</i>	Člověk z KGB – 141
<i>Třináct</i>	„Jsme, jací jsme byli“ – 153
<i>Čtrnáct</i>	„Vůdce vždy bude s námi“ – 169
<i>Patnáct</i>	Prezident Spojených států – 183
<i>Šestnáct</i>	Zlé sny – 197
<i>Sedmnáct</i>	Ty správné otázky – 209

Poděkování – 221

Poznámky – 225

Rejstřík – 237

*Obětem fašismu
tehdy i nyní
a všem, kdo proti fašismu bojují
v jiných
i v sobě*

Každá doba má svůj vlastní fašismus.

PRIMO LEVI

Autorčina předmluva k českému vydání

Zdravím vás všechny doma.

Kdybych bývala přišla na svět jindy a jinde, tuto knihu bych nenapsala. Obyvatelé českých zemí se ve dvacátém století střetli s fašismem v jeho vrcholné fázi, nejprve zprava, pak zleva. Cena, již zaplatili, byla nezměrná. Přesto českou tradici mimo jiné charakterizuje víra v konečné vítězství pravdy. Toto napětí mezi pohnutou existencí a touhou po lepším životě prostupuje téměř celými českými dějinami, žádá si vůdčí osobnosti, které – jako Tomáš a Jan Masarykovi a Václav Havel – promlouvají k vyšším tužbám srdce, a odráží zápas o obranu demokracie před jejími dnešními nepřáteli, což je ústředním tématem knihy *Fašismus. Varování*.

Děkuji nakladatelství Argo za to, že souhlasilo zpřístupnit tuto knihu v češtině, a našemu znamenitému překladateli dr. Tomáši Vrbovi za to, že proměnil tento souhlas ve skutečnost. Tvoří skvělý tým a já jsem hrdá na to, že jsem se k nim mohla připojit.

Melanie Albright

— JEDNA —

Politika vzteku a strachu

Toho dne, kdy fašisté poprvé změnili směr mého života, jsem sotva začínala chodit. Bylo to 15. března 1939. Úderné oddíly německé armády vtrhly do mého rodného Československa, doprovodily Adolfa Hitlera na Pražský hrad a posunuly Evropu na sám práh druhé světové války. Po deseti dnech skrývání jsme s rodiči unikli do Londýna. Tam jsme se připojili k emigrantům z celé Evropy, kteří napomáhali válečnému úsilí Spojenců a plni úzkosti čekali, až to martyrium skončí.

Když se po šesti úmorných letech nacisté vzdali, vraceli jsme se domů s nadějí a s nadšením budovat ve svobodné zemi nový život. Otec pokračoval v práci na ministerstvu zahraničí a po krátký čas bylo vše v pořádku. Pak se naše země v roce 1948 dostala pod nadvládu komunistů. Demokracie skončila a naše rodina byla opět vyhnána do exilu. Do Spojených států jsme dorazili toho roku v Den příměří a pod bdělým dohledem Sochy svobody nás přijali jako uprchlíky. Rodiče mne a mé sourozence – sestru Kathy a bratra Johna – chtěli chránit a zařídit nám co nejnornálnější život, a proto nám neřekli to, co jsme se dozvěděli až po desetiletích: že tři naši prarodiče a mnoho tet, strýců, sestřenic a bratranců patřili k milionům Židů, kteří zahynuli v krajním aktu fašismu – holokaustu.

Když jsem přijela do USA, bylo mi jedenáct a nekladla jsem si žádné vyšší cíle než stát se typickým americkým teenagerem. Zbavovala jsem se evropského přízvuku, s uchem přilepeným k tranzistorovému rádiu jsem četla hromady komiksů a zbožňovala jsem *bubble gum*. Děkala jsem vše proto, abych se přizpůsobila, ale zároveň jsem věděla, že i rozhodnutí přijímaná někde

daleko mohou znamenat rozdíl mezi životem a smrtí. Brzy po nástupu na střední školu jsem založila klub pro mezinárodní vztahy, jmenovala jsem se jeho předsedkyní a vyvolávala jsem debaty o všem možném od maršála Tita po Gándhího myšlenku *satjáhrahy* („síly zrozené z pravdy a lásky“).

Mí rodiče si velice vážili svobody, jíž jsme se v naší nové vlasti těšili. Otec se rychle etabloval jako profesor na Denverské univerzitě, psal knihy o hrozbách tyranie a znepokojovalo ho, jak si Američané zvykli na svobodu – „jsou velmi, velmi svobodní“, napsal – natolik, že považují demokracii za samozřejmost. Když jsem pak sama měla rodinu, má matka nám každého 4. července telefonovala, aby se ujistila, zda její vnoučata řádně zpívají vlastenecké písně a jestli šla do průvodu.

Mnoho Američanů má sklon představovat si roky krátce po druhé světové válce v romantických barvách jako časy bezelstné nevinnosti, kdy všichni věděli, že Amerika je veliká a každá rodina má spolehlivého živitele, nejnovější domácí spotřebiče, nadprůměrně nadané děti a růžové životní vyhlídky. Ve skutečnosti byla studená válka obdobím permanentní úzkosti, v níž doznívající stín fašismu zastřel temný mrak jiného druhu. Když jsem dorůstala, hladina radioaktivního stroncia 90 v dětských zubech padesátkrát přesahovala přirozené hodnoty. Prakticky v každém městě hlídka civilní obrany vyzývaly občany, aby si za domem vybudovali protiatomový kryt zásobený nakládanou zeleninou, společenskými hrami jako Monopoly a cigaretami. Děti ve velkých městech dostaly kovové identifikační známky s vyrytým jménem pro případ, že by došlo k nejhorsímu.

Později jsem se vydala na stejnou dráhu jako můj otec a učila jsem na univerzitě. Zaměřila jsem se mimo jiné na země střední a východní Evropy, které byly odsunuty do role pouhých satelitů obíhajících kolem totalitárního slunce a o nichž převládalo mínění, že se v nich nikdy neudálo nic zajímavého a nic podstatného se tam nikdy nezmění. Marxův sen o ráji dělnictva tam degeneroval do orwellovského děsivého snu. Nejvyšším dobrem byla konformita, na každý domovní blok dohlíželi špiclové, celé země žily za ostnatým drátem a jejich vládci tvrdili, že dole je nahoře a černá že je bílá.

Pak přišla změna a její rychlost budila úžas. Deset let staré požadavky dělníků v loděnicích a povzbuzení od papeže narozeného ve Wadowicích přinesly v červnu 1989 Polsku demokratickou vládu. V říjnu toho roku se stalo demokratickou republikou Maďarsko a počátkem listopadu padla

Berlínská zeď. V oněch zázračných dnech naše televize každé ráno přinášely zprávy o tom, co se tak dlouho zdálo nemožné. Dosud si vybavuji rozhodující okamžiky sametové revoluce v mé rodné zemi – sametové proto, že se obešla bez rozbitých hlav a výstřelů. Onoho mrazivého odpoledne koncem listopadu na Václavském náměstí v Praze dav 300 000 lidí radostně zvonil klíči, a vládě komunistů odzvonilo. Na balkoně s výhledem na ty zástupy stál Václav Havel, statečný dramatik, který byl ještě před půl rokem politickým vězněm a o pět týdnů později skládal přísahu prezidenta svobodného Československa.

V té chvíli jsem se stejně jako tolik lidí domnívala, že demokracie úspěšně zvládla tu nejtěžší zkoušku. Kdysi mocný Sovětský svaz, oslabený hospodářskou stagnací a ideologicky vyčerpaný, se roztránil jako váza upuštěná na kamennou podlahu, čímž získaly svobodu Ukrajina, Kavkaz, Pobaltí i středoasijské republiky. Závody v jaderném zbrojení skončily, aniž kdokoli vyletěl do povětří. Na Východě se v Jižní Koreji, na Filipínách a v Indonésii podařilo sesadit dlouholeté diktátory. Na západní polokouli v Latinské Americe vojenské režimy postupně nahrazovali řádně zvolení prezidenti. V Africe propuštění Nelsona Mandely – dalšího vězně, který se stane prezidentem – povzbudilo naděje na obrodu celé oblasti. Počet zemí, jež si zasluhují označení „demokracie“, vzrostl po celém světě z pětatřiceti na více než sto.

V lednu 1991 George H. W. Bush v projevu ke Kongresu prohlásil, že „konec studené války je vítězstvím celého lidstva (...) a umožnilo ho do značné míry vůdčí postavení Ameriky“. Václav Havel z druhé strany Atlantiku dodal, že „Evropa se pokouší dát sama sobě historicky nový druh pořádku, kterému se říká její sjednocování (...) Jde tedy o budování Evropy, v níž by už nikdo mocný nemohl utiskovat kohokoli méně mocného, v níž by už nebylo možné řešit spory silou“.

Dnes, po více než čtvrt století, si musíme položit otázku, co se to stalo s onou povznášející vizí, proč zjevně chřadne, místo aby se projasňovala? Proč je nyní podle organizace Freedom House demokracie „vystavena útokům a ustupuje“? Proč se tolik lidí v mocenském postavení snaží narušit důvěru veřejnosti k volbám, k soudům, k médiím a – což má pro budoucnost naší planety zásadní význam – k vědě? Proč jsme dovolili, aby vznikla tak nebezpečná propast mezi bohatými a chudými, mezi obyvateli měst a venkova, mezi lidmi s vyšším vzděláním a těmi, kteří ho postrádají? Proč se Spojené

státy – přinejmenším dočasně – vzdaly své vůdčí role v mezinárodních vztazích? A proč mluvíme znovu, už v jednadvacátém století, o fašismu?

Jedním z důvodů je, upřímně řečeno, Donald Trump. Představíme-li si fašismus jako téměř zhojenou ránu z minulosti, tak instalovat Trumpa do Bílého domu bylo jako strhnout obvaz a rozškrábnout strup.

Politickou třídu ve Washingtonu – stejnou měrou republikány, demokraty a nezávislé – Trumpovo zvolení tak vyděsilo, že být to ve staré němé filmové grotesce, hrdina by oběma rukama popadl svůj klobouk, narazil si ho až přes uši, vyskočil do vzduchu a padl naznak. Spojené státy již v minulosti zažily tak či onak nedokonalé prezidenty, vlastně jsme nikdy neměli jiné, v moderní době ale nikdy nestál v čele exekutivy člověk, jehož výroky a činy by byly natolik v rozporu s demokratickými ideály.

Již od počátků své kampaně i po příchodu do Oválné pracovny se Donald Trump hrubě vyjadřoval o politických institucích a zásadách, jež tvoří základy otevřeného vládnutí. Po celou dobu přitom systematicky rozvracel úroveň politické debaty ve Spojených státech, prokazoval neuvěřitelnou přezíravost k faktům, urážel své předchůdce, vyhrožoval, že své soupeře „zavře do vězení“, novináře z tradičních médií označoval za „nepřátele amerického lidu“, šířil lži o poctivosti volebního procesu v USA, prosazoval nesmyslně nacionalistickou hospodářskou a obchodní politiku, zesměšňoval imigranty i země, odkud přišli, a živil paranoidní fanatismus vůči vyznavačům jednoho z předních světových náboženství.

Na světové politiky s autokratickými sklony takové výbuchy působí jako balzám. Místo aby kritizoval protidemokratické síly, Trump jim je posílou – a dodavatelem výmluv. Při svých cestách slýchávám stále stejné otázky: Jestliže prezident USA říká, že tisk pořád lže, jak můžeme vytýkat Vladimíru Putinovi, že tvrdí totéž? Když Trump prohlašuje, že soudci jsou zaujatí a že americký systém boje proti zločinnosti je „k smíchu“, co může zastavit samovládce jako filipínského Rodriga Duterteu před zpochybňováním tamní justice? Pokud Trump obviňuje opoziční politiky ze zrady jen proto, že netleskají jeho slovům, z jaké pozice má Amerika protestovat proti žalářování vězňů svědomí v jiných zemích? Jestli hlava nejmocnější země světa vidí život jako bezohledný zápas, v němž žádná země nemůže nic získat jinak než

na úkor někoho jiného, kdo ponese prapor mezinárodní týmové spolupráce, když ty nejobtížnější problémy nelze řešit jiným způsobem?

Představitelé států mají povinnost sloužit co nejlépe jejich zájmům – to je samozřejmost. Když Donald Trump hlásá, že pro něj je „Amerika na prvním místě“, konstatuje podobnou samozřejmost. Žádný seriózní politik nikdy neměl v úmyslu stavět Ameriku na druhé místo. V tomto případě nejde o cíl. Trump se od všech prezidentů, kteří následovali po tristní trojici Harding, Coolidge a Hoover, liší svým pojetím, jak americké zájmy nejlépe prosazovat. Vnímá svět jako bojiště, na němž se každá země snaží ovládnout všechny ostatní, přičemž mezi sebou soutěží jako developři s cílem přivést protivníka na mizinu a z obchodů vytrískat každý desetiník zisku.

Vzhledem k Trumpovým životním zkušenostem lze pochopit, že může takto uvažovat, a v mezinárodní diplomacii a obchodu se dozajista najdou případy, kdy je striktní rozdělení na vítěze a poraženého zcela zřejmé. Nicméně přinejmenším od konce druhé světové války Spojené státy zastávaly názor, že vítězství lze vybojovat a udržet snáze prostřednictvím společné akce, než když jedna země postupuje sama.

Generace Franklina Roosevelta a Harryho Trumana byly přesvědčeny o tom, že nejlepší bude prosazovat společnou bezpečnost, společný blahobyt a společnou svobodu. Například Marshallův plán z roku 1947 se zakládal na zjištění, že americké hospodářství by bez evropských trhů schopných kupovat zboží, které američtí farmáři a americký průmysl potřebují prodat, stagnovalo. Znamenalo to, že nejlepší způsob, jak stavět Ameriku na první místo, bylo pomoci našim evropským (a asijským) partnerům vybudovat vlastní dynamickou ekonomiku. Podobná úvaha vedla k Trumanovu „programu Čtvrtého bodu“, který zpřístupnil americkou technickou pomoc Latinské Americe, Africe a Blízkému východu. Srovnatelné postupy se osvědčily v oblasti bezpečnosti. Prezidenti od Roosevelta po Obamu se snažili pomáhat spojencům, aby byli schopni se chránit sami, a současně se zapojit do kolektivní obrany proti společnému nebezpečí. Nedělali jsme to ve jménu dobročinnosti, ale proto, že jsme se velmi drsně poučili, že problémy v daleké cizině, pokud na ně včas nereagujeme, mohou zanedlouho ohrozit i nás.

Toto mezinárodní poslání vůdčích politiků je úkol, který nikdy nekončí. Stará nebezpečí málokdy zmizí úplně a nová přicházejí stejně pravidelně jako svítání. Účinně se s nimi vypořádat nikdy nebylo jenom otázkou peněz a moci.

Jak státy, tak lidé musí spojit síly, a to se nestane samo od sebe. Přestože Spojené státy ve svých na události tak bohatých dějinách udělaly mnoho chyb, díky svému odhodlání stát v čele pochodu směrem, jaký si přeje většina – ke svobodě, spravedlnosti a míru – si udržely schopnost mobilizovat druhé. Nyní stojíme před otázkou, zda se bude Amerika i nadále moci prokazovat tímto druhem vůdcovství za vlády prezidenta, který podle všeho nepřikládá větší váhu ani mezinárodní spolupráci, ani demokratickým hodnotám.

Odpověď na tuto otázku bude mimořádně důležitá, neboť třebaže příroda se děsí vakua, fašismus ho velice vítá.

Nedávno jsem jednomu známému prozradila, že píšu novou knihu, a on se zeptal: „Jaké je téma?“ „Fašismus,“ odpověděla jsem. Vypadal trochu zmateně: „*Fashion*?“ Spletl se méně, než by se zdálo, jelikož fašismus je poslední dobou opravdu v módě – vplížil se do společenské a politické konverzace jako nebezpečná liána. Nesouhlasíte s někým? Je to fašista, řeknete a zbavíte se tak povinnosti věcně zdůvodnit své tvrzení. „Fašismus“ bylo v roce 2016 na internetových stránkách slovníku Merriam-Webster nejvyhledávanější slovo s výjimkou slova „surreálný“, jež zaznamenalo prudký vzestup po listopadových prezidentských volbách.

Používáním termínu „fašista“ se odhalíte. Pro krajní leviči se hodí prakticky na každého papaláše. Pro část ne úplně krajní pravice je fašista Barack Obama – kromě toho, že je to navíc socialista a tajný muslim. Pro vzpurné pubertáky je fašistické, když jim rodiče omezí některé funkce mobilního telefonu. Když si lidé chtějí ulevit od každodenních křivd a zklamání, vylétá to slovo z milionů úst: učitelé jsou fašisté a právě tak feministé a feministky, šovinisté a šoviničky, instruktoři jógy, policisté, lidé na dietě, byrokrati, bloggeři, cyklisté, redaktoři, čerstvě odnaučení kuřáci a výrobci obalů, které nemají otevřít děti. Jestli si zvykneme to slovo nadužívat, bude se nám brzy zdát, že máme právo jím onálepkovat kohokoli nebo cokoli, co nám jde na nervy – a tím výraz, který měl a má být silný, zbavíme účinnosti.

Co tedy ale je skutečný fašismus a jak poznáme jeho vyznavače? Kladu tyto otázky postgraduálním studentům Georgetownské univerzity. Je jich něco přes dvacet a sedí v kruhu kolem stěn mého obývacího pokoje a snaží se uhlídat lasagne na papírových talířích, které drží na klíně. Najít odpovědi bylo těžší,